

3. Кан-Калик В. А. Учителю о педагогическом общении. Книга для учителя / В. А. Кан-Калик. – М.: Просвещение, 1987. – 190 с.

4. Слєпкань З. І. Наукові засади педагогічного процесу у вищій школі: Навчальний посібник / З. І. Слєпкань. – К.: Вища школа, 2005. – С. 203–206.

5. Соціолого-педагогічний словник [Уклад.: Радул В. В., Галета Я. В., Довга Т. Я., Дубінка М. М., Кічук Я. В., Кравцов В. О., Радул О. С., Фабрика А. А., Шульга О. А.] / За ред. В. В. Радула, вид. 2-е. – Харків: Мачулін, 2015. – 444 с.

6. Сухомлинський В. О. Методика виховання колективу / В. О. Сухомлинський // Вибр. твори: У 5-ти т. – Т.1. – К.: Радянська школа, 1976. – С. 401–637.

7. Сухомлинський В. О. Народження громадянина / В. О. Сухомлинський // Вибр. твори: У 5-ти т. – Т.3. – К.: Радянська школа, 1977. – С. 283–582.

8. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям / В. О. Сухомлинський // Вибр. твори: У 5-ти т. – Т.3. – К.: Радянська школа, 1977. – С. 5–279.

9. Сухомлинський В. О. Сто порад учителю / В. О. Сухомлинський // Вибр. твори: У 5-ти т. – Т.2. – К.: Радянська школа, 1976. – С. 417–654.

REFERENCES

1. Volkova, N. P. (2006). *Profesijno-pedagogichna komunikatsiya*. [Professional-pedagogical communication]. Kyiv.

2. Dubinka, M. M. (2004). *Pedagogichni umovi formuvannya maysternostiI maybutnogo vchitelya. (Metodichni rekomendatsiyi do spetsseminaru)*. [Pedagogical conditions for the formation of the mastery of the future teacher (Methodical recommendations to the special sample)]. Kirovograd.

3. Kan-Kalik, V. A. (1987). *Uchitelyu o pedagogicheskom obschenii*. [Teacher about pedagogical communication]. Moscow.

4. Slepkan, Z. I. (2005). *Naukovi zasady pedagogichnogo protsesu u vischly shkoli*. [Scientific principles of pedagogical process in high school]. Kyiv.

5. *Sotsiologo-pedagogichniy slovnik* (2015). [Sociological-pedagogical dictionary]. Harkiv.

6. Suhomlinskiy, V. O. (1976). *Metodika viovannya kolektivu*. [Methodology of education of the collective]. Kyiv.

7. Suhomlinskiy, V. O. (1977). *Narodzhennya gromadyanina*. [Birth of a citizen]. Kyiv.

8. Suhomlinskiy, V. O. (1977). *Sertse viddayu dityam*. [I give my heart to the children]. Kyiv.

9. Suhomlinskiy, V. O. (1976). *Sto porad uchitelevi*. [One hundred tips for the teacher]. Kyiv.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

ДУБІНКА Микола Михайлович – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри педагогіки та освітнього менеджменту Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Наукові інтереси: самовизначення особистості майбутнього педагога; педагогіка вищої школи; вивчення педагогічної спадщини В. О. Сухомлинського.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

DUBINKA Mykola Mikhaylovich – Candidate of Pedagogic Sciences, Associate Professor, Associate Professor Department of Pedagogy and Education Management, Volodymyr Vynnychenko Centralukrainian State Pedagogical University.

Circle of scientific interests: self-determination of personality of future teacher; pedagogics of higher school; study of pedagogical inheritance of V. O. Sukhomlynskogo.

Дата надходження рукопису 04. 06. 2018 р.

Рецензент – д.п.н. професор В. В. Радул

УДК 37.015.31

ЖУРАТ Юлія Василівна –

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки та психології дошкільної освіти Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича
ORCID iD: 0000/0003-3535-9817
e-mail: y.zhurat@chnu.edu.ua

ПЕРЕПЕЛЮК Інна Романівна –

кандидат педагогічних наук, асистент кафедри педагогіки та психології дошкільної освіти Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича
ORCID iD: 0000-0002-6376-2825
e-mail: i.perepeliuk@chnu.edu.ua

ФОРМУВАННЯ МОРАЛЬНО-ЕТИЧНОЇ СФЕРИ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ НА ОСНОВІ ДОСВІДУ В. СУХОМЛИНСЬКОГО

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Сучасний етап модернізації вітчизняної освіти вимагає

створення високодуховного середовища формування в молодого покоління моральної культури і ґрунтуватися на концепції духовно-

морального розвитку. Це спонукає до переорієнтації чинної системи навчання з прагматичної на духовно-творчу, пріоритетним напрямом якої є розвиток дитини, формування в неї стійких моральних якостей, потреб, почуттів, навичок і звичок поведінки на основі засвоєння ідеалів, норм і принципів моралі. Одним з основних завдань навчально-виховного процесу в умовах дошкільної освіти, у тому числі на заняттях читання, за сучасних умов виявляється не стільки в накопиченні інформації, скільки в засвоєнні культурно-історичного досвіду побудови людських стосунків, збагаченні життєвого досвіду дітей.

Виклад основного матеріалу дослідження. Глибоке усвідомлення сутності моральних норм у поєднанні з переживанням їхньої істинності спричинює виникнення в людини суб'єктивної готовності неухильно керуватися цими нормами у своїй поведінці зазначає М. Боришевський. Формування основ духовного світу дитини через літературну творчість сприятиме становленню цілей та сенсів життя, виробленню громадянської спрямованості майбутніх громадян; адекватного оцінювання дитиною предметів і явищ навколишнього середовища за дуалістичним сприйняттям на основі первинного соціального досвіду: а саме, «подобається – не подобається», «погане – хороше», «добре – зле», «прекрасне – потворне».

Вихованість особистості дитини дошкільного віку визначається достатнім рівнем сформованості так званої моральної особистості, яка виявляє себе через побудову висловлювань морально-етичного спрямування і міркувань про себе (самоідентифікація), поведінку серед товаришів та інших людей, внутрішні переконання морально-етичного характеру. Емоційно-ціннісному самостановленню передують формування особистісних цінностей, які становлять психологічні новоутворення, що відображає найбільш безпосередньо значущу для суб'єкта узагальнену сферу довкілля, через ставлення до якої він усвідомлює та утверджує себе, своє «Я» [2]. Формування особистісної цінності забезпечує достатню спонукальну силу щодо подальшого втілення в конкретних вчинках і модифікації моральної поведінки.

Моральні якості особистості передбачають готовність захищати слабших, турботу про молодших, відстоювання свободи, незалежності особистості, народу, держави; шляхетне ставлення до дівчини, жінки / матері, бабусі; непохитна відданість ідеям, принципам народної моралі, духовності (правдивість, справедливість, працьовитість, скромність); турбота про розвиток національних традицій, звичаїв та обрядів, дбайливе ставлення до

рідної природи, землі; вміння скрізь і всюди чинити благородно, шляхетно; виявляти лицарські чесноти; турбота про розвиток національних традицій, звичаїв, обрядів. За словами В. Сухомлинського «дитина є дзеркалом морального життя батьків, а найцінніша моральна риса, що передається дітям – душевна доброта матері і батька, вміння робити людям добро» і саме дошкільний вік з його особливим механізмом соціалізації – наслідуванням є особливо важливим в цьому процесі. [10].

Мораль становить загальну ціннісну основу культури, що спрямовує активність людини на ствердження самоцінності особистості, рівності людей у їхньому прагненні до щасливого життя; предмет вивчення етики; одна з форм суспільної свідомості; система поглядів і уявлень, норм і оцінок, що регулюють поведінку людей [4].

Мораль утворюють моральна діяльність (вчинки, поведінка людини); моральні відносини, моральна свідомість. Норми і принципи моралі, моральні ідеали, почуття становлять систему моралі, яка визначає життєву позицію певної соціальної спільності чи індивіда, орієнтує їх у світі цінностей. Зміст моралі пов'язують насамперед з ідеями гуманності [5].

Процес засвоєння морально-етичних норм послідовно відбувається процесі формування понять і вихованні почуттів. Сформованість морально-етичних норм засвідчує ефективність процесу морального виховання, яке розуміється на рівні формування моральної свідомості, моральних почуттів, вироблення навичок і звичок моральної поведінки; яке здійснюється на національному ґрунті шляхом засвоєння національних норм, традицій, багатой духовної культури народу, тих моральних норм, якостей, які є регуляторами взаємовідносин у суспільстві, узгодження дій і вчинків людей.

Основою морального виховання є загальнолюдські цінності, загальновизнані моральні норми, вироблені людьми, які як першоджерело пізнаються і через читання художніх творів. Виокремлюють такі стадії формування оцінно-етичних суджень дітей в роботі з художнім текстом: 1) сприймання художніх творів; 2) розуміння змісту художнього тексту; 3) усвідомлення дій і вчинків героїв художніх творів; 4) емоційний відгук на поведінку і вчинки героїв у формі співчуття, співпереживання, схвалення, засудження; 5) оцінно-етичні висловлювання дітей щодо поведінки і вчинків героїв; мотивація висловленої оцінки.

Слід виокремити напрями формування оцінно-етичних суджень дітей: 1) темпи формування оцінно-етичних суджень залежать

від розуміння й усвідомлення дітьми сутності відповідної морально-етичної категорії як позитивної, так і негативної забарвленості; 2) адекватність оцінно-етичних суджень дітей залежить від оцінної ситуації та об'єкта оцінки; 3) в ситуації взаємооцінки (оцінки героїв художніх творів, однолітків), адекватність підвищується, в ситуації самооцінки адекватність оцінних суджень різко падає; 4) відчувається залежність темпів формування оцінно-етичних суджень та їх адекватності від виду діяльності; 5) читання художньої літератури і заняття з розвитку мовлення підвищують темпи й адекватність формування оцінно-етичних суджень, в ігровій і театральній-ігровій діяльності знижується як адекватність, так і темпи формування оцінно-етичних суджень; 6) темпи збагачення словника дітей лексикою морально-етичної спрямованості залежать від занурення їх до активної оцінно-етичної діяльності як на заняттях, так і в повсякденному житті; 7) активне вживання дітьми прислів'їв і приказок морально-етичної спрямованості зумовлюється позитивними стимулами з боку вихователя [7].

Моральна свідомість передбачає наявність певних знань, уявлень і суджень, правил поведінки, що регулюються суспільними нормами.

Формування моральних понять, переконань, ідеалів – це виховання почуттів (любові до рідних, взаємоповаги і взаємодопомоги, милосердя тощо). Судження – загальнозначуща словесна форма, завдяки якій чуттєвому досвіду надається абстрактна всезагальність; містить предмет у визначенні ідентичності та всезагальності; складається у людей як перетворена і словесно виражена форма перцептивної діяльності, що виконує роль планування та регуляції; сукупність вимог, що висувуються певною соціальною групою до своїх членів; висловлювання; розумовий акт, що виражає ставлення промовця до змісту думки; поведінка, відповідна моральній нормі, що має сприйматися людиною як єдино можлива для неї, що виражає саму сутність її особистості.

Судження як основна форма мислення, в якій утверджується або заперечується наявність у предметах і явищах тих чи інших ознак, властивостей, зв'язків або відношень між ними, містить оцінку узагальнення про той чи той моральний зміст традиції, закону, вчинку тощо.

Психолого-педагогічні спостереження доводять, що окремі форми суджень розвиваються не одночасно. Спочатку формуються судження, які щось констатують, складні судження з'являються пізніше і базуються на простих. У процесі навчання

педагог має ознайомити дошкільників з типами логічних зв'язків у судженнях та навчити їх виявляти логічний смисл граматичних зв'язків, визначати необхідні та достатні умови, що дозволяють учню будувати судження щодо конкретного явища.

Оцінне судження – це судження, в якому людині приписуються певні моральні якості – достоїнства чи недоліки, що є причиною досягнень помилок.

Морально-етичні судження дошкільників містять слова морально-етичної спрямованості, оцінку поведінки та вчинків літературних персонажів, однолітків, власну, визначення мотивів поведінки, відображають оцінку власного ставлення до подій і героїв.

Моральні почуття – переживання людиною свого ставлення до вчинків відповідно до норм моралі. Розрізняють суспільно значимі й особисті переживання людини. Вони можуть не тільки не співпадати, але нерідко й суперечити одне одному. Моральні почуття поряд із інтелектуальними й естетичними належать до вищих почуттів, і багатші за змістом і зі складною структурою.

Моральні якості – це якості людини, такі як: чесність, справедливість, обов'язок, відповідальність, гідність, честь, совість, безкорисливість, працелюбність, повага до старших. В основі моральних якостей лежать знання про моральні норми. Моральна свідомість феномен духовної культури, що функціонує на двох рівнях – емоційно-почуттєвому та раціонально-теоретичному, які існують у взаємодії, єдності, доповнюючи один одного. Свідомістю моральна норма формується у вигляді наказу, зверненого до всіх людей, який має виконуватися ними беззастережно в різних життєвих ситуаціях.

Моральна поведінка – поведінка, зумовлена моральними нормами і принципами, які регулюють взаємини людей у даному суспільстві. З психологічної точки зору моральна поведінка виникає на основі вроджених і інстинктивних реакцій і виробляється внаслідок систематичних впливів середовища. Вроджені реакції перетворюються в умовні, моральні форми поведінки. За Л. Виготським, моральна поведінка – та, що пов'язана з вільним вибором її соціальних форм [3]. Важливою умовою виховання моральної поведінки є формування моральної свідомості, моральних понять і моральних почуттів.

Показником вихованості дитини є поведінка, яка відповідає духові моральних принципів і норм; через моральну поведінку реалізовуватиметься діяльнісний компонент поняття «пошани до дорослих», що складається з гуманних учинків дітей стосовно батьків: привітність, турбота, надання

допомоги, чуйність, повага. Керування процесом морального становлення особистості дитини передбачає насамперед створення відповідних умов, спрямованих на виявлення шани до дорослих.

У процесі відродження й утвердження національної системи виховання і навчання відновлюються принципи, норми народної моралі, яка за своєю суттю є загальнолюдською.

Народ завжди надає пріоритетності моралі перед усіма іншими чинниками, сферами життя. За народною мудрістю, кожна людини має визнавати вищість, верховенство моральних знань (ідей, норм, принципів) підпорядкованість їм інших галузей, видів знань (політичних, ідеологічних тощо). Національна система виховання і навчання реалізує моральні цінності (людяність, доброту, милосердя, співпереживання) як найвищі надбання рідного та інших народів.

Одним із чинників формування моральної поведінки є емоції. Досліджуючи вплив емоцій на моральний розвиток, науковці акцентують увагу на тому, що дитина сприймає необхідне не як зовнішнє, примусове, а як предмет власних соціальних потреб, що формується як щось особливо значуще, бажане. Формами вияву регулятивної функції емоцій як інтегральної є оцінювальна, прогностична і спонукальна. Оцінювальна функція є найбільш адекватною. Оцінка розглядається як сполучна ланка між світом цінностей, у тому числі моральних, і сферою потреб, представлених емоціями. Емоція як перша сходинка розвитку оцінки поступово насичується раціонально і набуває морального змісту [8].

У змісті морального виховання емоційний складник містить домінуюче психологічне навантаження в процесі формування моральних переконань, оскільки саме в ньому виражається ставлення особи до моральних норм і вимог; визначає мотивацію вчинків і фактично є джерелом мотиваційної, спонукальної функції морального переконання. Важливість емоційного фону задля формування моральної особистості доводиться розумінням емоційного вчинку як спрямованої дії до вироблення морально довершеної поведінки на етапі виховання дошкільника.

Отже, морально-етичні судження дітей дошкільного віку відображають рівень сформованості моральної особистості, тобто їхньої вихованості, особистісні цінності, наскільки діти оволоділи елементарними знаннями з етики (поняття добра та зла, справедливості та несправедливості, обов'язку, відповідальності), моралі, тобто наскільки дошкільники дотримуються моральних норм.

Діти дошкільного віку можуть будувати

свої судження щодо моралі та етики, якщо ними засвоєні морально-етичні норми, що відтворено на таких рівнях сформованості моральної особистості: 1) усвідомлення понять морально-етичної спрямованості (любоб до рідних, взаємоповага, взаємодопомога, милосердя); 2) формування суджень (слова морально-етичної спрямованості, оцінка поведінки та вчинків літературних персонажів, однолітків, власної, визначення мотивів поведінки, відображення особистого ставлення до подій і героїв); 3) формування переконань (єдність знань і особистого ставлення до них як до таких, що беззастережно відображають дійсність і визначають поведінку); 4) вироблення оцінки (застосування деякого загального морального положення до окремої ситуації); 5) формування моральної свідомості (наявність певних знань, уявлень та суджень, правил поведінки, що регулюються суспільними нормами).

Судження морально-етичного спрямування побудована на умінні будувати відповідні висловлювання:

1. Вимога змістовності. Говорити або писати можна лише про те, що добре відомо. Судження дошкільника буде цікавим, корисним і йому самому, й іншим, коли воно побудоване на знанні фактів, спостереженнях, коли в ньому висловлюються обдумані, невигадані переживання.

2. Вимога логічності, послідовності, чіткості побудови мовлення. Добре знання того, про що дошкільник говорить, допомагає йому не пропустити чогось суттєвого, логічно переходити від однієї частини до іншої, не повторювати одного і того ж кілька разів. Правильне судження припускає обґрунтованість висновків, уміння не тільки розпочати, але і завершити сказане. Ці перші дві вимоги стосуються змісту й структури судження; подальші вимоги відносяться до оформлення усних та писемних висловлювань.

3. Вимога точності. Це вміння того, хто говорить і пише не просто передати факти, спостереження, відчуття відповідно до дійсності, але і вибір для цієї мети якнайкращих мовленнєвих засобів – таких слів, поєднань, які передають саме ті риси, які властиві предмету, що зображується, про який почуто. Точність вимагає багатства мовних засобів, їх різноманітності, уміння вибрати в різних випадках слова, що відповідають змісту висловлювання, слова та їх поєднання, структура речень, засоби мають бути різноманітні, нові, оригінальні.

У виробленні морально-етичних суджень варто зауважити, що зразком не тільки правильного, змістовного, а й образного, емоційного мовлення є література. Художня література як один із видів мистецтва –

найпопулярніший і найдоступніший усім. Сила впливу художнього слова найвизначніших літературних творів не лише в тому, що вони правдиво в образах моделюють різні сторони й грані дійсності, а й у тому, що вони гуманістичні за своєю суттю. Вивчення літератури в школі проводиться не лише з освітньою, але й виховною метою, оскільки засобами мистецтва слова виховується любов до Батьківщини, повага до її мови, історії, її звичаїв і традицій. Велике значення має читання творів української та зарубіжної літератури в естетичному, моральному вихованні юних громадян України.

Читання, як і письмо, – вид мовленнєвої діяльності, які перебувають у тісному взаємозв'язку з усною (аудіювання, говоріння).

Мовленнєва діяльність (аудіювання, говоріння, читання, письмо) спирається на мовні знання. Метою навчання рідної мови в школі є формування особистості, яка володіє вміннями і навичками вільно, комунікативно виправдано користуватися мовними засобами при сприйнятті (слуханні і читанні), створенні (говорінні і письмі) висловлювань у різних сферах мовлення, тобто в забезпеченні її всебічної мовленнєвої компетенції.

Мовленнєва компетентність, конституюючись на мовній компетентності, містить систему мовленнєвих умінь (уміння вести діалог, сприймати і будувати усні і писемні монологічні й діалогічні висловлювання – морально-етичного спрямування), що слугуватимуть дітям для спілкування в різних життєвих ситуаціях, в тому числі і на заняттях читання. Читання розширює світогляд дітей, формує естетичні смаки, вподобання, впливає на розвиток морально-етичних почуттів. Щоб досягти цього, читання будь-яких текстів на занятті супроводжується їх аналізом, у процесі якого вчитель звертає увагу на тему, основну думку твору, образність мови, вчинки і характер персонажів, спонукає дітей оцінювати їх, висловлювати власне ставлення.

Отже, читання – рецептивний вид мовленнєвої діяльності, у якому під час ознайомлення з літературним твором відбувається процес аудіювання, говоріння, а тому виникає монологічне і діалогічне висловлювання, що базується на застосуванні умінь користуватися усною і писемною літературною мовою, багатством виражальних засобів залежно від мети висловлювання.

Етична насиченість навчальних тем під час ознайомлення з художнім текстом морально-етичного спрямування може бути забезпечена відповідно до такої логіки подачі й сприйняття матеріалу:

– актуалізація знань дошкільників, уведення етичних понять, ознайомлення з

правилами етикету;

– сприйняття та осмислення отриманих знань за допомогою ситуацій (виховна ситуація, художні тексти, аналіз поведінки героїв, життєві приклади тощо);

– самостійне узагальнення та відкриття моральних істин, правил поведінки;

– визначення разом з учнями критеріїв оцінки вчинку згідно з нормами етики та «золотого» правила етики («не роби іншому того, чого не бажаєш собі»);

– закріплення набутих знань у практичній діяльності (розв'язання моральних дилем, виконання творчих завдань, участь у рольових і ділових іграх, імітація типових життєвих ситуацій тощо).

Забезпечуючи системність, інтегративний характер етичної підготовки дошкільників, вихователю необхідно завжди чітко визначати моральний стрижень, який лежить в основі тієї чи тієї теми. Здійснюючи аналіз текстів на уроках читання, особливу увагу дітей треба зосереджувати на таких етичних категоріях: добро, гідність, чесність, відповідальність, працьовитість та інших.

В. Сухомлинський в ідеальному образі людини виокремлював такі риси:

– уміння дорожити святинями Батьківщини як особистими цінностями і святинями своєї свідомості та свого серця;

– гармонійну єдність суспільного й особистого, великого і малого в духовному житті людини;

– багатство духовного світу, духовних інтересів, духовних запитів і потреб; уміння користуватися духовними цінностями і дорожити ними, бачити, знаходити їх олюднення в особистому світі;

– потребу людини в людині як носія духовних цінностей; виникнення, розвиток цієї потреби на основі духовної спільності людей, їх прагнення до володіння духовними цінностями;

– активне ставлення до добра, зла, уміння не лише бачити добро і зло, а й близько примати до серця все, що відбувається довкола;

– ідейні переконання, готовність боротися за них;

– почуття людської гідності – повагу до самого себе, уміння дорожити своєю особистою честю, своїм ім'ям; постійне прагнення до моральної досконалості;

– постійне бажання збагачувати й розвивати свій розум;

– естетичне багатство;

– любов до праці, прагнення до вдосконалення трудової майстерності;

– фізична досконалість.

Педагогічний талант великого гуманіста В. Сухомлинського у намаганні сформував в

дитини співчуття, співпереживання, відгук на чуже горе, приймати «сердечну участь у житті, у творенні радощів...» [9, с. 10]. Педагогіка людиноцентризму розвиває чутливість до всього людського, насамперед до людського в самому собі, кожна дитина, має пройти тривалу школу відчуттів і сприймань, яка б виробила в ній широкий діапазон почуттів, любов і повагу до людини.

Отже, виховний зміст спадщини видатного українського педагога є «зразком універсальної виховної концепції, яка не втрачає актуальності, бо спирається на гуманістичні загальнолюдські цінності і духовні традиції народу» [6, с. 7].

Організація роботи старших дошкільників із художнім текстом має передбачати проведення етичних бесід, бесіди на моральні теми, роз'яснення естетичних понять, душевні індивідуальні розмови з дитиною – важлива ланка у формуванні моральних якостей особистості. Використовуючи методи звернення до особистості дитини, людинознавець сприяє розвитку моральної свідомості, формуванню вірних моральних оцінок, суджень, понять, переконань, узагальненню життєвого досвіду юнака, його вчинків, поведінки, формуванню в дитини адекватної самооцінки. Сутність моральної відповідальності особистості, на думку В. Сухомлинського, полягає в тому, що основою зовнішнього контролю є суспільна думка, а внутрішнього – совість [9, с. 67].

Одним із головних завдань виховання є формування в дитини потреби працювати, уміння отримувати радість від праці. Народний учитель стверджував, що «найважче повинно стати найдорожчим – у цьому діалектика й логіка формування в людині твердих переконань. Лише тим людиною дорожитиме все своє життя, що далось їй дорогою ціною. Любов до праці не витягнеш з кишені і не вкладеш у руки маленькій людині. Це скарб, який треба добувати працею і тільки працею. На жаль, дехто вважає, що радість нашого життя, щастя буття можна відкрити перед свідомістю й серцями юнацтва, тільки даючи якнайбільше матеріальних благ» [9, с. 90].

В. Сухомлинський обстоює позицію передавання традиції праці із покоління в покоління: «Що ми залишаємо в серцях своїх синів, батьки? – запитаю я сам у себе, у своїх ровесників – батьків і матерів, виходячи з підлітками в похід до витоків радості їхнього дитинства й отроцтва. Я закликаю всіх батьків і матерів: ходімо разом з нашими дітьми до витоків радощів їхньої юності, покажемо їм ці витoki, нехай вони всім серцем відчують, якою дорогою ціною здобуті їхні радощі. Утвердимо в серцях своїх синів, дорогі батьки і матері, те, що стало для них святиною, –

самовіддану любов до Вітчизни. Повторимо, дорогі батьки, у своїх синах і дочках нашу чесну, важку, красиву молодість, наші ідеали, наші мрії про щастя, про добробут наших родин. Зробіть, дорогі батьки й учителі, так, щоб кожна дитина пройшла шлях – від першої пригорщі землі для садіння яблуні до першого достиглого яблука, – і ви переконаєтесь, що ця романтична, одухотворена добрими почуттями праця облагороджує людину» [10].

Читання – вид рецептивної мовленнєвої діяльності, у якому під час ознайомлення з літературним твором відбувається процес аудіювання, говоріння, а тому виникає монологічне і діалогічне висловлювання, що базується на застосуванні вмінь користуватися усною і писемною формами літературної мови, всім арсеналом засобів залежно від мети висловлювання.

Організація роботи старших дошкільників із художнім текстом морально-етичного спрямування сприяє виробленню моральності на таких рівнях: людиноцентризм; емпатійність; діалогізм; гуманізм; філософський рівень світорозуміння; аксіологічність; духовність.

Морально-етичні судження дошкільників – основа моральності особистості – це висловлювання, що містять слова морально-етичної спрямованості, включають оцінку поведінки та вчинків літературних персонажів, однолітків, власну, визначення мотивів поведінки, відображають оцінку власного ставлення до подій і героїв.

Питання моралі, морального виховання розглядалися науковцями, проте система роботи щодо формування моральної сфери особистості дошкільників на заняттях читання на етапі дошкільної підготовки не знайшла належного відображення у їхніх працях. Формування морально-етичних суджень дошкільників залежить від визначення критеріїв, показників, рівнів сформованості цього типу суджень. З-поміж них: художньо-мовленнєвий, оцінно-ціннісний та морально-етичний критерії.

Визначення сутності педагогічних умов формування моральної особистості дошкільників знайшло відображення в розробленні відповідної системи роботи щодо формування моральної особистості дошкільників на заняттях читання. Визначено ряд педагогічних умов: формування загальнолюдських моральних якостей дошкільників на матеріалі художньої літератури морально-етичної тематики, зокрема, Василя Сухомлинського; упровадження на заняттях читання системи роботи щодо формування морально-етичних суджень дошкільників; засвоєння дошкільниками моральних понять на матеріалі

творів художньої літератури; формування морально-етичних суджень дошкільників на основі аналізу художніх творів і як результат формування власного висловлювання; інтеграція різних видів діяльності (навчально-мовленнєвої, художньо-мовленнєвої, ігрової, театральної-ігрової).

До психологічних умов віднесено врахування вікових особливостей дошкільного віку; взаємозв'язок мовлення і мислення; врахування особливостей розвитку психічних процесів; створення атмосфери морально-психологічного комфорту у групі.

Висновки та перспективи подальших розвідок напруму. Змодельована і розроблена система роботи підвищення рівня сформованості морально-етичних суджень як основи моральної особистості дошкільників на заняттях читання ґрунтується на взаємодії вихователя й учнів, сприяє створенню і реалізації педагогічних умов формування моральної особистості дошкільників, поглибленому засвоєнню дошкільниками слів морально-етичної спрямованості й систематичному залученню їх до активних форм мовленнєвої діяльності через виконання емоційно-оцінного аналізу художніх творів.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Бех І. Д. Василь Сухомлинський: життя в діалозі / Іван Дмитрович Бех // Зб. наук. пр. Сер. Пед. науки / Херсон. держ. ун-т. – Херсон, 2009. – Вип. 53. – С. 18–23.
2. Бех І. Д. Виховання особистості: у двох книгах. Кн. 2. / Іван Дмитрович Бех. – К.: Либідь, 2003. – 342 с.
3. Выготский Л. С. Мышление и речь / Л. С. Выготский. – М.: Изд-во АПН РСФСР, 1956. – 512 с.
4. Гончаренко С. Український педагогічний словник / С. Гончаренко. – К.: Либідь, 1997. – 376 с.
5. Історія української школи і педагогіки: хрестоматія / уклад. О.О. Любар; за ред. В.Г. Кременя. – К.: Знання, 2005. – 767 с.
6. Кабанова-Меллер Е. Н. Учебная деятельность и развивающее обучение / Е. Н. Кабанова-Меллер. – М.: Знание, 1981. – 96 с.
7. Монке О. С. Формування оцінно-етичних суджень у художньо-мовленнєвій діяльності дітей старшого дошкільного віку: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02. / Південноукраїнський державний педагогічний університет ім. К. Д. Ушинського / Монке О. С. – Одеса, 2002. – 21 с.
8. Петровский А. В. Общая психология / А. В. Петровский. – М.: Просвещение, 1977. – С. 236–257.
9. Сухомлинский В. А. Не только разумом, но и сердцем...: сб. ст. и фрагментов из работ / Василий

Александрович Сухомлинский. – 2-е изд. – М.: Мол. гвардия, 1990. – 139 с.

10. Сухомлинський В. О. Як виховати справжню людину / В. Сухомлинський // Вибр. твори : в 5 т. – К., 1976. – Т. 2. – С. 149–416.

REFERENCES

1. Bekh, I. D. (2009). *Vasyl Syhomlynskyi: zhyttia v dialozi*. [Vasyl Sukhomlynskyi: Life in a Dialogue]. Kherson.
2. Bekh, I. D. (2003). *Vyhovannia osobystosti: y dvoih knyгах*. [Education of the person: in two books. Kn. 2.]. Kyiv.
3. Vygotskyi, L. S. (1956). *Myshlenie I rech*. [Thinking and Speech]. Moscow: Publishing House of the APN RSFS.
4. Goncharenko, S. (1997). *Ukrainskyi pedagogichnyi slovnyk*. [Ukrainian Pedagogical Dictionary]. Kyiv.
5. Lyubar, O. O. (2005). *Istoria ukrainskoi shkoly i pedagogiky: hrestomatia*. [History of the Ukrainian school and pedagogy: textbook]. Kyiv.
6. Kabanova-Meller, E. N. (1981). *Uchebnaia deiatelnost I razvivaiuschee obuchenie*. [Educational activity and educational training]. Moscow.
7. Monke, O. S. (2002). *Formuvannia ocinno-etychnyh sudzhen u hudozhnio-movlennievii diilnosti ditei starshogo doshkilnogo viku*. [Formation of appraisal and ethical judgments in the literary and speech activity of the senior preschool age children]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Odessa.
8. Petrovskiy, A. V. (1977). *Obschaya psichologia*. [General psychology]. Moscow.
9. Sukhomlinskiy, V. A. (1990). *Ne tolko razumom, no i sercem*. [Not only by reason but also by heart ... sb. st. i fragmentov iz rabot]. Moscow.
10. Sukhomlynskyi, V. O. (1976). *Jak vyhovaty spravzhniu liudynu*. [How to raise a real person]. Kyiv.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

ЖУРАТ Юлія Василівна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки та психології дошкільної освіти Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича.

Наукові інтереси: педагогічні умови формування професійної суб'єктності майбутніх учителів початкових класів.

ПЕРЕПЕЛЮК Інна Романівна – кандидат педагогічних наук, асистент кафедри педагогіки та психології дошкільної освіти Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича.

Наукові інтереси: організаційно-педагогічні умови партнерства дошкільного навчального закладу і сім'ї в Республіці Польща.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

ZHURAT Yuliya Vasyivna – Candidate of Pedagogic Science, Associate Professor at the Department of Pedagogy and Psychology Preschool

Education, Yuri Fedkovich Chernivtsi National University.

Circle of scientific interests: pedagogical conditions of formation of professional subjectivity of future primary school teachers.

PEREPELIUK Inna Romanivna – Candidate of Pedagogic Science, Assistant at the Department of Pedagogy and Psychology Preschool Education, Yuri

Fedkovich Chernivtsi National University.

Circle of scientific interests: organizational and pedagogical conditions of preschool educational institution and family partnership in the Republic of Poland.

Дата надходження рукопису 25. 07. 2018 р.

Рецензент – д.п.н. професор М. І. Садовий

УДК 316.614-057.87:373.5.091

КУЗЬМІЧ Тетяна Олександрівна – кандидат педагогічних наук, завідувач

навчально-методичної лабораторії управління навчальними закладами, викладач кафедри теорії й методики виховання, психології та інклюзивної освіти КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти» Херсонської обласної ради e-mail: rusichkheron@ukr.net

МОДЕЛЬ СОЦІАЛІЗУЮЧОГО ОСВІТНЬОГО ПРОСТОРУ ШКОЛИ РАДОСТІ ВАСИЛЯ СУХОМЛИНСЬКОГО

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Провідним чинником соціалізації особистості вже протягом тривалого історичного часу є школа. Відповідно до викликів часу і проблем соціального становлення особистості пошук нових моделей розвитку освітнього простору, спрямованого на забезпечення соціально-педагогічних умов успішної соціалізації дитини, тривав завжди. Але ж застосування інноваційних підходів у цьому процесі не виключає використання вітчизняного досвіду, зокрема завжди актуального педагогічного надбання Василя Сухомлинського.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблема створення моделей соціалізації освітнього простору знайшла висвітлення в дослідженнях як вітчизняних (С. Діба, М. Дьомін, Л. Завацька, І. Зверева, О. Карпенко, П. Кононенко, Н. Лавриченко, Г. Лактіонова, А. Макаренко, О. Матвієнко, Л. Пуховська, С. Савченко, В. Сухомлинський, Т. Усатенко, С. Харченко та ін.), так і зарубіжних (Є. Бікметов, І. Кон, Г. Ландберг, А. Маслоу, Р. Мертон, А. Мудрик, Б. Парігін, Т. Парсонс, А. Поліс, К. Роджерс та ін.) учених.

У роботах вітчизняних науковців процес створення моделі соціалізуючого освітнього простору представляється як виховна система, яка спрямована на «формування самостійності та відповідальності, принципності та почуття власної гідності, творчої активності та критичного мислення» та потребує «підвищеної уваги всіх інститутів суспільства, переорієнтації їх на первинну соціалізацію людини» [1, с. 122]. Проблему взаємозв'язку соціалізації та виховання ряд зарубіжних дослідників тлумачать як процес соціальної еволюції людини, у якому відбувається

розв'язок протиріччя між біологічним і соціальним через перетворення біологічного. За думкою Б. Парігіна *створення соціального середовища передбачає: «соціальне пізнання, соціальне спілкування, оволодіння навичками практичної діяльності, включаючи як предметний світ речей, так і всю сукупність соціальних функцій, ролей, норм, прав, обов'язків тощо»* [4, с. 13]. Єдність процесів соціального становлення та навчання й виховання обґрунтовує в своїх наукових працях І. Кон, стверджуючи: «Соціалізація містить у собі не тільки усвідомлені, контрольовані, цілеспрямовані впливи (виховання в широкому значенні слова), але й стихійні, спонтанні процеси, що так чи інакше впливають на формування особистості» [2, с. 43]. Про значимість впливу соціального середовища на розвиток особистості дитини В. Сухомлинський зазначав: «Все, що бачить підліток навколо себе – це сходинки розвитку, які здебільшого визначають нові думки, переживання, тривоги, турботи підлітка, які вчителям та батькам здаються незначними» [5, с. 241]. На необхідність трансформації школи в культурно-історичну парадигму, яка б ґрунтувалася на інтеграційній взаємодії виховних народних традицій та освітніх систем наголошують П. П. Кононенко та Т. П. Усатенко, які є авторами моделі життєдіяльності школи-родини як української національної школи нового типу [3, с. 129].

Метою статті є опис та обґрунтування типової моделі соціалізуючого освітнього простору на засадах педагогічних ідей відомого педагога Василя Сухомлинського.

Виклад основного матеріалу дослідження. У процесі формування соціалізуючого простору виокремлюють декілька типів моделей, за якими відбувається